

Саха тыла – торообут тылбыт, саха тыла - ийэ тылбыт.

Былыр-былыргыттан оҕону иитии, сайыннарыы, тылын байытыы ныматынан норуот тылынан уус-уран айымньыта буолар. Кини эгэлгэ имэцнээх тыла-еҕе, муударай ис хобооно хас биирдии оҕо ситэн-хотон тахсытыгар, толкуйа тобулланыгар суцкэн суолталаах.

Торообут тыл киһи үөрэҕи – билиини кэбэҕэстик ылынарыгар айылҕаттан бэриллит эйгэтэ буолар. Торообут тылынан санарбат оҕо чин билиини ылбат, толкуйа, ыллыктаах санаата ситэри сайдыбат.

Биьиги оскуола интэринээппитигэр кербет, мелтэхтук керер-истэр оҕолор ереспуубулукэ араас улуустарыттан үерэнэ кэлэллэр. Оскуолабытыгар үөрэх нуучча тылынан барар. Тереебут тылларынан сацара сылдыбыт оҕолор бастаан ыарырҕатан баран, бэрт сотору нууччалыы тылынан кэпсэтэн бараллар, онон тереебут тылларынан санараллара, кэпсэтэллэрэ сүтэн-симэлийэн иьэр.

Бу санааттан сиэттэрэн, биьиги «Умсулҕан» куруьуогу үлэлэтэн кэллибит. Ордук кербет, мелтэхтук керер оҕолорго тыл суолтатын, тыллар этиигэ туттуллууларын, уларыыйыларын туьунан кэпсиит, оннук хабааннаах тэрээиннэри ытабыт. Ол тэрээиннэрбит сыалларынан буолаллар:

1). Тереебут тылга болҕомтону ууруу

2). Оҕолор тереебут тыллара баайын истэн сэргииллэрин ситиьии

3). Ыраастык сацарарга уонна айар дьоьурдарын сайыннарарга болҕомто ууруу.

Ол курдук, маннык хабааннаах тэрээини ытыахха сеп.

Иитээччи: Оҕолоор, мин билигин этиилэри ааьыам. Эьиги болҕойон истиц. Ханнык тыл хаста да хатыланна? (этиилэри ааьабыт)

1). Улуус баьылыга Иванов Иван Иванович нэьилиэнньэьэ сыллааьы отчуот оцордо.

2). Биьиги улууспут баьыгар ыраах бурдук баьыната кестер.

3). Мин баьым ыалдьар.

Иитээччи: Бу этиилэргэ ханнык тылы элбэхтик тутуннубут?

Эппиэт: «Бас»

Иитээччи: Бугун биьиги, о5олоор, бу «бас» диэн тыл суолтатын, этиигэ туттуллуутун туьунан кэпсэтиэхпит.

1. «**бас**» уонна «**баьылык**» диэн тыллар туох уратылаахтарый?

Эппиэт: а). «**бас**» кьиини чаастарынан араардахха салайар чааьым.

б). «**баьылык**» - салайар, суруннуур кьи. Турок тылыгар «**баьылык**» диэн тыл «башка» диэн, онон «баьылык» диэн бас-кес кьи диэн суолталанан тахсыбыта саарба5а суох.

2. «**Бас**» синонимнар суолталарыгар туттуллуута.

«**Бас**» - тебе, мэйии, туулээх холбука. Тебем ыарыйда – диалект, мэйиим – хоту оройуоннарга тутталлар. Ордук Орто-Халыма5а, туулээх холбукам – литературнай тыл («Уулаах Уйбаан» - 8 кылаас Саха литературата).

3. Омонимнары санатабыт.

Уута бас. Бас этэ. (этиигэ туттуллуута)

4. Тыл кене-кеспут суолтатыгар туттуу.

- Нэьилиэк баьылыга, остуолба баьа, урэх баьын кьиитэ.

5. Саха тылын баайа, сумэтэ саха ос хобоонугар баар.

- Алгыс баьа сыалаах, кырыыс баьа хааннаах.

- Кыычыкын о5уьун баьа буолла5ай

- Ыт баьа кемус кытахтан текунуйбутугэр дылы

- Сатаабат сата баьын тардан.

Манна ойдоммот ос хоьооннорун быьаарар наадалаах.

«Сата баьа» суолтатын быьаарыы.

Кус, бере, эьэ, таба курта5ыттан соро5ор тааьы булаллар. Ону «сата» диэн ааттаан туора харахха кордорбокко илдьэ сылдьаллара. Саас, сайын айыл5а туругун уларытаары гыннахтарына, тыл этэ- этэ ол таастарын уеьээ ууналлара. Хас кун туьэр арда5ы а5алтаралларын, хаьан тохтотоллорун таас эрэ истэринии ботугураан сацараллара. «Сата» диэн тыл суолтата «Ап» диэн эбит. «Древнетюркское «Яда» или «Якутское сата» есть и у других тюркских народов «дьата»

Наиболее раннее письменное известие об этом камне приводилось в VII в неизвестным сибирским монахом, описавшим событие при патриархе Элиасс из Мерва. Позже в XIX веке о вере в «Яда» сообщая Махмуд Кашкарский. Представление якутов и алтайцев о волшебном камне сата – дьада, яда свидетельствует об их генетической связи с другими тюрками.»

б. Маны сэргэ, уус-уран еттунэн ордук куустээх, этигэн, бэргэн «бас» туттуллуутун сомо5о домохторго керебут.

- бас баттах санарыма – мээнэ, солуута суох.

- бабын кырбана олорор - үлэлээбэт, куулэй кийитэ.

- хой бабын туойар – оло5о суо5у кэпсиир кийи.

Дьэ, бу курдук араас холобурдары туьанан о5о тереебут тыла баайын сэргии, кэрэхсии, истэ умнубакка улааталларыгар ба5аран туран, араас оруттээх тэрэьиннэри ыытыахха сеп. Торообут тыл норуот киһи аймахха биэрбит улахан кылаата буоларын ойдуу улааталларыгар олук буолуо.

Тумсууну маннык тумуктуоххэ соп:

Баскыт уцуо5а кытаатта5ына

Холгут этэ хойунна5ына

Сискит этэ ситтэ5инэ

Сүрэхтээх эрэ сэргиирин курдук

Хой **бабын** туойбакка

Бас баттах барбакка

Баскытын кырбана олорбокко

Баскытын бэйэ5ит билинэн

Бар дьоццутун уердэр

Мааны дьон буолун!

Алгыс **баа** сыаланнын

Дом!